

גֵרָם הַפֶּסֶד בַּפִּירוֹת שְׁבִיעִית

ראשי פרקים

- א. בהמה האוכלת מן התאנה
- ב. בהמה האוכלת פירות תלושים
- ג. בישול ירק של שביעית בשמן תרומה
- ד. הגבהת פירות שביעית מהרחוב
- ה. הוצאת פירות שביעית מהמקרר
- ו. נתינת פירות שביעית לתינוקות
- ז. גרם הפסד הלכה למעשה

א. בהמה האוכלת מן התאנה

רבים מן האחרונים פוסקים בעקבות המהרי"ט כי אין איסור לגרום בעקיפין הפסד לפירות שביעית¹. על שיטה זו מקשה בעל המקדש דוד קושייה גדולה: הרמב"ם פוסק בעניין פירות שביעית: "הלכה הבהמה מאליה לתחת התאנה ואכלה אין מחייבים אותו להחזירה, שנאמר: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול"². ולכאורה, אם מתירים גרם הפסד בפירות שביעית אין כל צורך בדרשה מיוחדת להתיר לבהמה לאכול מן התאנה.³

1. שיטות הפוסקים מובאות בספר שבת הארץ עם תוספת שבת פרק ה הלכה ג ו ובמפתח שם ערך גרם הפסד, וכן במדריך שמיטה לצרכנים לשנת השמיטה תשנ"ד בהוצאת מכון התורה והארץ, פרק ח סעיפים ג, ה.
2. שמיטה ויובל פרק ה הלכה ה.
3. שביעית ה.

בכדי להבין את פסק הרמב"ם מן הראוי לבאר תחילה את פסקו בהלכות תרומות. שם למדנו בעניין פירות תרומה הנמצאים בשדה: "היתה חיה או בהמה אוכלתה שם ואינה משתמרת שם מהם התקינו חכמים שיטפל בה ויביאה לעיר וייטול שר הבאתה מכהן, שאם הפרישה והניחה לבהמה ולחיה הרי זה חילול השם".⁴ ולכאורה איזה חילול השם לפנינו? וכי אחריות אכילת בהמה עליו?

נראה שכונת הרמב"ם לומר, שאנן סהדי שאם הבהמה או החיה היו אוכלות פירות שלו והמיועדים לו עצמו היה מזדרז ומצילם מידן. אם הוא אינו מציל פירות תרומה הרי זה רק משום שהפירות אינם מיועדים לו, ולא אכפת לו שהכהנים יפסידו ועל כן יש בכך משום זלוול במצות תרומה וחילול השם.

מעשה מיושבת קושיית בעל המקדש דוד בעניין גרם הפסד בשביעית. אם לא היה על כך פסוק הייתי חושב, שמי שאינו מונע בעד הבהמה מלאכול פירות מן האילן מגלה בכך שפירות שביעית אינם חשובים בעיניו, והוא אינו שש להתאמץ ולהציל פירות שיצטרך אחר כך לאכול תוך כדי הגבלות שונות הנובעות מדיני שביעית ובכך יש משום חילול השם. רק מכוח הפסוק נלמד שלכתחילה ניתנו פירות שביעית גם לבהמה ולפיכך אין למנוע את הבהמה מלאכלם.

ב. בהמה האוכלת פירות תלושים

בעל החזון איש זצ"ל מדייק מדברי הרמב"ם: "ונראה דווקא באוכלת מן התאנה במחובר אין מחזירין אותה, אבל בתלוש חייב להחזירה, דבתלוש שכבר זכה הוא ממונו עד הביעור ואיכא משום איסור מאכל אדם למאכל בהמה".⁵

ולכאורה יקשה, מאחר שבעל החזון איש פוסק שגרם הפסד מותר בפירות שביעית,⁶ מה הסברה לחייב את בעל התאנים למנוע את הפרה מלאכול פירות תלושים? ומה הסברה לחלק בין תאנים מחוברות ובין תאנים תלושות?

בעקבות באור שיטת הרמב"ם לעיל אפשר לבאר את סברת בעל החזון איש. מרגע שמאן שהוא טרח וליקט פירות שביעית הרי שהוא רוצה בהן. כיצד נבין שהוא מגיח לחיה ולבהמה לאכול מפירותיו? אין זאת אלא שהוא לא מוכן להתאמץ יותר מדי בעבור פירות שביעית, כפי שנתבאר לעיל, ובכך יש משום חילול

4. תרומות פרק יב הלכה יז.

5. שביעית סימן יד אות ד.

6. שביעית סימן יד אות י.

השם⁷. הווכח בפירות מצווה על כן להתייחס לפירות כאילו היו פירות שאינן של שמיטה, ולמנוע מהן כל נזק.

מחידושו של בעל החזון איש אף למדנו שלא זו בלבד שגרם הפסד אסור בפירות שביעית (אם יש בכך משום זלזול בפירות), אלא שלעתיים קיימת מצווה בקום עשה שלא להניח להם להפסד.

נראה להוסיף כי גם מי שיחלוק על בעל החזון איש, ואשר יסבור כי מן הפסוק למדנו שאין למנוע חיה ובהמה מלאכול פירות שביעית גם לאחר שזכו בהם, הרי שאין בכך בכדי לפטור את הבעלים מחובתם למנוע נזק אחר שצפוי לפירות, כפי שלמדנו מדין תרומה. אך אי אפשר להביא ראיה גמורה מדין תרומה כי שם הלא קיימת חובה מיוחדת לשמור על הפירות מדין "משמרת תרומתי". מן הראוי לציין כי לשיטת מי שיחלוק על בעל החזון איש לא תהא כל ראיה לכך שיש חובה על בעל הפירות למנוע הפסד הבא מאליו מפירות שביעית.

ג. בישול ירק של שביעית בשמן תרומה

לאחר שנתבאר שגרם הפסד אסור בפירות שביעית רק במקרה שגורמים הפסד לפירות מתוך זלזול בקדושתם, מן הראוי לעמוד על עוד כמה הלכות הנוגעות לגרם הפסד.

הרמב"ם פוסק: "ואין מבשלים ירק של שביעית בשמן תרומה שלא יביאנו לידי פסול"⁸ ופוסקים רבים מדייקים בדבריו, שהאיסור הוא משום החשש שמא יטמא שמן התרומה ובהדי שריפת שמן התרומה ילקה הירק של שביעית.⁹

וקשה, מאחר ולכל הדעות מותר להניח פירות שביעית במקום שייפסדו מעצמם, מפני מה יש לחשוש להפסד ירק של שביעית? בעל המקדש דוד מתקשה בשאלה זו ומחלק בין הפסד הנגרם על ידי סיבה ובין הפסד הנגרם מעצמו¹⁰, אך אינו מבאר את סברת החילוק. לולא דבריו נראה לתרץ ולומר שבמקום שיש שמן של תרומה יש

7. ויש מקום לחקור בהרחבה מה דינו של מי שטרוד בעניין חשוב ולפתע התברר לו שבהמה אוכלת מעט פירות שביעית תלושים. האם הוא חייב להניח כל עסקיו ולמנוע הפסד. ולאור המבואר להלן מסתבר שבכל מקום שהבעלים היו מניחים את עסקיהם בכדי להציל פירות שאינן של שביעית הם מצווים לעשות כן גם ביחס לפירות שביעית, ואכמ"ל.

8. שמיטה ויובל פרק ה הלכה ד.

9. ראה שבת הארץ תוספת שבת שם.

10. שביעית ה.

בוודאי גם שמן חולין, ומי שמבשל בשמן של תרומה ואינו מבשל של חולין מעיד במעשהו זה שלא אכפת לו שירק של שביעית יישרף ובכך יש משום חילול השם. מעיר הרב זצ"ל על אותה הלכה: "ויש מי שאומר שגם לכתחילה מותר לבשל דבר מועט כדי לאכול מיד"¹¹. ולא נתבאר איפה מצאנו מקור לחלק בין המרבה ובין הממעיט. אלא שבעקבות האמור לעיל מובן, שאם מדובר במי שבישל דבר מרובה, הרי שיש חשש גדול שהתבשיל או מקצתו יטמא ויצטרך לשרוף אותו, ומי שמתעלם מחשש זה מגלה לכל שלא אכפת לו שירק של שביעית ייפסד. לעומת זאת, אם מדובר בכמות קטנה של ירק החשש שהתבשיל ייפסד הוא קטן, ומי שאינו חושש לכך אינו מזלזל בקדושת שביעית.

בעניין גרם הפסד הפירות שביעית מובא חידוש בשם הרב אלישיב שליט"א: "אף לאוסרים גרם הפסד... יש מקום להקל בפירות שברור שלא יאכלו"¹². לא נתבאר שם טעמו של החידוש אולם לאור המבואר לעיל מובן שיסוד איסור גרם הפסד הוא שיש בכך משום זלזול בפירות שביעית. לפי זה מובן שמקום שניכר שלא מזלזלים בפירות, אין מניעה מלהקל בגרם הפסד. מעתה נראה לחדש בעניין ביטול ירק של שביעית, שמי שיש לו כמות גדולה של ירק העומד לביטול, ובידו רק שמן של תרומה, ואם הוא לא יבשל את הירק בשמן של תרומה ילך הירק לאיבוד, הוא רשאי לבשלו, ועדיין צריך עיון.

ד. הגבחת פירות שביעית מהרחוב

אחרונים דנים בשאלה האם מי שרואה פירות שביעית המתגלגלים ברחוב חייב להגביהם. כותב על כך בספר מנחת ירושלים "ומסתמא יש הידור מצווה להגביה פירות שביעית שאינם שייכים לו אם רואה שמתגלגלים ברחוב"¹³.

מדברי החזון איש המובאים לעיל היה מקום לכאורה להביא ראיה שאין חובה להגביה פירות אלו, שהרי כתב במפורש שמצווה לשמור רק פירות שביעית שנעשה בהם קניין¹⁴.

אך אפשר לדחות ראיה זו ולומר ששם מדובר במקרה שחיה או בהמה אוכלות מן הפירות, ומכיוון שהתורה בפירוש זיכתה להם פירות שביעית, הרי שיש לאפשר להן

11. שבת הארץ שם.

12. מדריך שמיטה לצרכנים לשנת השמיטה תשנ"ד בהוצאת מכון התורה והארץ, פרק ח ציון 7.

13. נערך ונסדר על חכמי ורבני מדרש מנחת ירושלים, ירושלים תשנ"ד, פרק ז הערה כט.

14. ופשיטא שהמצווה לשמור רק על מי שזכה בפירות והוא הבעלים שלהם.

לאכול מהן כל עוד לא זכה בהם אדם¹⁵ אך במקום שפירות שביעית עשויים להפסד
אולי מוטלת חובה על הכל למנוע את ההפסד.¹⁶

ולגוף הדבר אולי מן הראוי לעשות אבחנה בין שני מצבים. אם ראה את הפירות
מי שאינו זקוק להם הוא אינו חייב להגביהם (ואולי במקום שיש חשש שעוברים
ושבים ידרכו עליהם יש הידור מצווה להזיזם הצידה). אך אם מדובר במי שזקוק
לפירות, והסיבה היחידה המונעת אותו מלקחתם היא, שהוא מעדיף שלא לאכול
פירות שביעית ולא לשמור על כל ההלכות הנוגעות לאכילת, ראוי לו, ואולי חייב
ממש, לכופף את יצרו ולקחתם, שאם לא כן יש בכך חילול השם.¹⁷

ה. הוצאת פירות שביעית מהמקור

כמו כן דנים באותו ספר בשאלה נוספת והיא האם מותר להוציא פירות שביעית
מן המקור בכדי שיתקלקלו.¹⁸

לאור האמור לעיל נראה שהתשובה לשאלה זו תלויה בכוונת בעל הפירות. אם
הוא רוצה להוציא את הפירות משום שהמקור מלא באוכלים מאוכלים שונים,
והפירות הם האוכלים הפחות חשובים ומשום כך הוא מוציאם מן המקור הרי שאין
בכך כל פגם. לעומת זאת, אם בעל הפירות רוצה להוציא אותן מפני שהקפדה על
דיני שביעית היא לו לטורח ונות לו להוציא את הפירות ולאפשר להן להתקלקל
מאשר להוציא מן המקור מאכלים רגילים, הרי שהוא אינו רשאי לעשות כן.

ו. נתינת פירות שביעית לתינוקות

עוד דנים בשאלה אם מותר לתת לתינוק פירות שביעית, כאשר ידוע מראש
שדרך התינוקות לקלקל חלק מן הפירות. יש המקילים בעניין זה¹⁹, ויש הנוטים
לאסור.²⁰

15. ולעיל נדונה השיטה שיש לאפשר להן לאכול פירות שביעית גם לאחר שזכו בהן.
16. וספק דומה מתעורר כמובן לגבי פירות תרומה, ושם אף יש חיוב מיוחד של "משמרת תרומתי"
כנוצר לעיל. עוד יש להעיר כי הספק מתעורר רק אם ברי לנו שיש חיוב בקום עשה למנוע
הפסד פירות שביעית.
17. ומסתבר שהוא הדין בנוגע לפירות תרומה.
18. שם הערה ל.
19. מדרך שמיטה לצרכנים הנזכר לעיל בראש הדברים עמוד 40.
20. ראה מנחת ירושלים פרק ז, כ.

לאור המבואר לעיל יש להבחין בין שני מצבים: אם מדובר באוכל שרגילים תמיד לתת לתינוק ואף פעם אין מתחשבים בפחת שהתינוק גורם, מותר לעשות כן גם בשנת השמיטה. אך אם מדובר באוכל שלא רגילים לתת לתינוק בשאר שנים משום שחבל שיגרם לאוכל פחת כה גדול, ורק בשנת השמיטה לא אכפת לנוותן שייפסד אוכל שנלקט מן ההפקר, הרי שאסור לתיתו לתינוק משום חילול השם שיש בדבר.

ועדיין יש צורך לבאר, לשיטת המתירים גרם הפסד, מדוע אסור לבשל ירק בשמן של תרומה ובכל זאת מותר לתת אוכל לתינוקות?

נראה לתרץ ולומר בעקבות ההסבר דלעיל, שבסתמא יש לכל אחד אפשרות לבשל את הירק בשמן של חולין ואין הצדקה לבשלו דווקא בשמן של תרומה, אך לגבי אוכל של תינוקות, אם לא יאפשרו להם לאכול את הפירות הם יצטרכו להגזיר מהן מכל וכל, והתורה שדרכיה דרכי נעם לא התכוונה להזיר תינוקות מפירות בשנת השמיטה.

ז. גרם הפסד הלכה למעשה

לסיום נראה להעיר שיתכן מאד שכמעט שאין מחלוקת הלכה למעשה בעניין גרם הפסד: המתירים גרם הפסד מתירים רק במקום שאין חילול השם ואילו האוסרים אוסרים רק במקום שיש חילול השם²¹. אף יתכן שהאוסרים גרם הפסד במקרה זה או אחר סוברים שהאיסור רק מפני מראית עין ולא מעיקר הדין.

21. ראה בספר שביעית כהלכתה להרב משה שטרנבוך שליט"א, ירושלים תשל"ב, מקורות הערות והוספות עמוד פב שכתב שבעניין גרם הפסד "באנו בזה למבוכה גדולה", ולמבואר נסתלק לפחות חלק מהמבוכה.

שער רביעי

שביעית בעציצים ובחממות

עציץ שאינו נקוב בשביעית
הרב מרדכי אליהו

תרומות ומעשרות בעציץ שנמכר לזוכרי בשביעית
הרב אברהם דוב אורבך

חיוב גידולי עציץ ובית במצוות התלויות בארץ
הרב יהושע יגל

גידולי עציץ שאינו נקוב
הרב יהושע ישעיה נויבירט

גידול מעל מצעים מנתקים בחממות בשביעית
הרב יהודה עמיחי

גידול ירקות בעציץ שבחממה בשביעית
הרב שמואל דוד